

sce, redagowanej przez Stanisława Litaka, który jest również autorem wspomnianego słowa wstępnego. Zarówno poziom omawianej pracy, jak też kierownictwo nowej serii sprawowane przez znanego już w historiografii polskiej badacza oświaty i wychowania, zdają się być dobrym prognostykiem dla niej na przyszłość. Pozostaje tylko życzyć Redaktorowi i jego autorom szybkiego i w miarę regularnego ukazywania się następnych tomów.

Jerzy Flaga

Jerzy Flaga: [Recenzja] Małgorzata Borkowska, *Życie codzienne polskich klasztorów żeńskich w XVII-XVIII wieku*, Warszawa, Państwowy Instytut Wydawniczy, 1996, 376 ss.

Przedmiotem pracy jest jeden z ważnych przejawów ogólnego funkcjonowania Kościoła, życie zakonów żeńskich w XVII i XVIII w., czyli w okresie, który w historiografii polskiej zwykło się nazywać epoką staropolską. W przeciwieństwie do epoki bezpośrednio ją poprzedzającej, która była dla klasztorów czasem wewnętrznej dezorganizacji i upadku, omawiana stanowiła czas bogatego rozwoju życia zakonnego. Ponadto charakteryzowała się tym, że była dość jednolita pod względem religijnym, politycznym i kulturalnym.

Całość swoich rozważań autorka zamknęła w sześciu częściach liczących 43 rozdziały. Bogactwo poruszonych w nich kwestii jest tak duże, że trudno je tu wszystkie wymienić. Generalnie można powiedzieć, że są tam poruszone wszystkie zagadnienia związane z życiem zakonnym, od kandydatek do zakonów poczynając, poprzez konkretne przejawy życia klasztornego, na śmierci zakonnic kończąc. Są tam więc omówione takie kwestie, jak: sprawa posagu, rezydentek świeckich w klasztorach, dyscypliny klasztornej, ślubów zakonnych, hierarchii i urzędów wewnątrz wspólnoty klasztornej, zakonnego wikt, jałmużny, pracy siostr i ich wydatków oraz cała gama zagadnień dotyczących strony materialnej klasztorów. Oddzielnie są poddane analizie takie problemy, jak: kapelani klasztorni, rodzaje nabożeństw, bractw i konfraternii przyklasztornych, śpiew i muzyka w kościołach klasztornych, księgozbiory i biblioteki oraz teatry klasztorne.

Najpełniej przedstawiła autorka rzeczywistość życia klasztornego dla wspólnoty benedyktynek, do której sama należy i której archiwa spenetrowała najdokładniej. Nie oznacza to bynajmniej, że inne wspólnoty zakonne nie zostały uwzględnione. W odniesieniu do innych zakonów czyni to w mniejszym zakresie. Należy pamiętać, że w XVII i XVIII w. istniały w Polsce klasztory należące do dwunastu klauzurowych zakonów żeńskich. Jedne z tych zakonów były od dawna zasiedlone, inne dopiero co przybyły wraz z potrydencką od-

nową Kościoła. Mimo różnic reguły i obediencji, wszystkie zakony prowadziły, jeśli nie taki sam, to bardzo podobny tryb życia, oparty na przestrzeganiu konstytucji i ustaw zakonnych. Ustawy te były częściowo dziedziczone wraz z tradycją zakonu po swoich założycielach, częściowo zaś nowe, dostosowane do mentalności epoki i konkretnych ludzi owego czasu. Wszystkie konstytucje i ustawy były tak ułożone, aby służyły osobistemu i wspólnotowemu rozwojowi zakonu oraz oddawaniu czci Bogu i niesieniu pomocy bliźnim, a tym samym uświęceniu się.

Charakterystyczną cechą rozważań jest to, że autorka często dokumentuje swoje wywody cytatami ze źródeł. Podnosi to z jednej strony wartość jej stwierdzeń i wniosków, z drugiej przybliża atmosferę tamtych czasów.

Oprócz wykazu wykorzystanych źródeł i literatury, ponadto do pracy został dołączony słowniczek pojęć i nazw odnoszących się do życia zakonnego. Ponieważ większość z nich jest pochodzenia łacińskiego, przez co nie zawsze były zrozumiałe dla współczesnego czytelnika.

Jerzy Flaga

Ks. Ireneusz Korzenowski: [Recenzja] Edward Walewander, *Problematyka wychowawcza w środowiskach emigracyjnych*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1999, ss. 104.

Polska zawsze miała silną emigrację. Do głównych przyczyn tego zjawiska zaliczyć należy długoletnią niewolę polityczną narodu polskiego i z tym związane liczne represje zaborców po nieudanych zrywach powstańczych w postaci zsyłek, zwłaszcza na Syberię. Wśród przyczyn emigracji nie można pominąć również trudnej sytuacji gospodarczej ziem polskich, a z tym związane opuszczanie kraju „za chlebem”. Zesłaniec i emigrant polski mógł zawsze liczyć na pomoc Kościoła i opiekę duszpasterską polskiego kapłana, co przyczyniało się do zachowania wiary katolickiej i ojczystej kultury.

Najnowsze studium autorstwa ks. prof. Edwarda Walewandra – kierownika Katedry Pedagogiki Porównawczej KUL, omawia wychowawczą rolę kapłana wśród Polaków i tych, którzy przyznają się do polskiego pochodzenia.

Czym jest wychowanie? – to tytuł pierwszego rozdziału, w którym autor powołując się na *Deklarację o wychowaniu chrześcijańskim* – Soboru Watykańskiego II, określa pojęcie wychowania, stwierdzając, że jest ono kształtowaniem człowieka jako osoby ludzkiej we wszystkich dziedzinach jego życia i aktywności poprzez nieustanny wysiłek w osiągnięciu prawdziwej wolności. Przedmiotem wychowania, według autora, jest rozbudzenie i wyrobienie